

Nasjonal identitet og religiøs pluralisme*

NOTTO R. THELLE

Ikke mange ville ha spådd, da den 2. verdenskrig gikk mot sin blodige avslutning, at to av de sterkeste kreftene i verden mot slutten av det 20. århundre ville være religion og etnisitet. De fleste observatørene mente verden ubønnhørlig ville bli mer homogen, mer rasjonell, mer vitenskapelig. Økonomisk vekst, gjensidig avhengighet, masseproduksjon, raske reiser og øyeblikkelig nyhetskommunikasjon ville skape uniformitet, mente man.

Det man overså, var at den økende kontakt mellom verdens folk ikke bare skapte et begjær for det nye og standardiserte, men også fikk folk til å lete etter røttene. Nettopp den homogenitet som muliggjorde det moderne liv, ble også oppfattet som farlig, eller i det minste lite attraktiv. Der man tidligere hadde fryktet religionskrig, sekteriske lidenskaper, stammefiendskap og gruppesplittelse – og faktisk så frem mot litt homogenitet – oppsto plutselig den motsatte frykt. Folk ble redde for å omsmeltes og presses tett sammen i en felles legering.

La disse tankene til forfatteren og teologen Michael Novak stå som utgangspunkt for noen refleksjoner om nasjonal identitet og religiøs pluralisme. Når mennesker frykter splittelse, søker det etter det som er felles. Når de frykter uniformiteten, søker de dypere røtter i det som er forskjellig. I vår verden har vi mye som er felles: de samme bilene, masseproduserte klær for alle, film og ukebladlitteratur og musikk er stort sett fellesgods, de samme nyhetsbildene flimrer over TV-skjermene i hele verden, vi har de samme shampooer og hudkremer, samme Cola og Sprite og ungdomskulturer. Uniformitet virker mer truende enn det særegne.

Norge er ikke lenger et enhetlig samfunn. Kristendommen ser ikke lenger ut til å være den selvsagte og samlende religiøse faktor. Selv folkereligiøsiteten er i ferd med å forandre seg. Det er like mange som tror på stjernene og skjebnemaktene som på Skaperen. Like mange tror

på sjelevandring som på de dødes oppstandelse. Troen på *karma* og *karmas* konsekvenser er snart like forståelig for godfolk som talen om syndenes forlatelse. Det er ingen tvil om at New Age og nyreligiøsitet og ikke minst ukebladfromheten er i ferd med å skape nye opplevelselsesformer og nye ord.

I tillegg har vi selvsagt det sentrale spørsmål om innvandrernes religion og kultur. Vi er fremdeles i Europas utkant, og merker det ikke så dramatisk, men det er ganske tankevekkende at det er bydeler i Oslo hvor innvandrene er mer fremtredende enn innfødte nordmenn, at der er skoler og skoleklasser med majoritet av innvandrerbarn. Vi har store minoriteter av muslimer, sikher og buddhister som etter hvert vil sette mer og mer farge på vår norske tilværelse. Jeg møtte for en tid siden med en engelskmann som fortalte at i hans by på 200.000 innbyggere var det nå 50.000 muslimer og hinduer. Det er ikke så få kirker og kristne forsamlingshus som er ombygd til moskeer og hindutempler og gurdwaras. Det er kanskje symptomatisk at den baptistkirken som sendte ut William Carey til misjonær i India nå er blitt gurdwara for sikhene.

Vi kan ha forskjellige følelser overfor dette. Og de fleste av oss har sikkert mer sammensatte og selvmotsigende reaksjoner enn vi er helt villige til å innse. Men ett kan vi i alle fall enes om: Pluralismen er et faktum. Norge er ikke lenger et enhetlig religiøst samfunn. Vi må innstille oss på mangfoldet.

Der er ett slagord som har maktet å samle manges ønsker og drømmer: «Ja til et fargerikt fellesskap!» Jeg har inntrykk av at det er blitt mottatt med begeistring også av kristne, men jeg tror ikke det er noen selvfølge at norske kristne alltid vil stå samlet om dette ja. Og vi vet selvsagt at det langtfra er noen samlet folkeopinion som støtter dette optimistiske slagord.

Jeg skal ikke gå grundig inn i det bibelske materiale, men henviser til et par aktuelle momenter:

For det første selve skapertroen. Gud skapte én verden, og alt det skapte hører sammen i et solidarisk fellesskap. Men den ene verden ble skapt med et myldrende mangfold av liv og former. Og det skapte var godt. Ikke minst i vår tid, da mange livsformer og arter er truet, innser vi at mangfoldet er en viktig del av selve skaperverket. Hvis det er sant at mennesket ble skapt i Guds bilde, betyr det at Gud på en eller annen måte har et forhold til ethvert menneske og til menneskets mangfoldige utfoldelse.

For det andre en av de merkeligste beretningene i den bibelske historie: Babels forvirring. Hele verden hadde ett språk og samme tungemål, fortelles det. Mennesket hadde en visjon om enhet og makt,

og satte seg fore å bygge et tårn som nådde opp til himmelen. Men dets storhetsdrømmer var både gudfiendtlige og menneskefiendtlige. Ambisjonen om storhet og enhet – ett folk, ett tårn, ett språk – var livsødeleggende, fordi mennesket ønsket seg en makt som bare tilkom Gud. Så steg Gud ned og forvirret språket og spredte menneskene over hele jordens overflate.

Babels forvirring tolkes ofte som en forbannelse: Gud griper inn mot menneskets storhetsdrømmer og straffer med språkkaos og oppsplitting. Men i et annet perspektiv kan det forstås som Guds nådefulle gjerning mot menneskeheten. Oppsplittingen og mangfoldet var en velsignelse som beskyttet menneskene mot dem selv. Sier ikke dette oss noe om at pluralismen ikke bare er forvirrende og truende, men kanskje en beskyttelse mot uniformering, makt og dominering?

La meg bare nevne ett moment til: Vi har etter hvert fått sans for mangfoldet i den kristne kirke. Ikke bare med tanke på den enkelte kirkes mangfoldige nådegaver, men på den kristne konfesjonelle splittelse som et uttrykk for et fargesprakende mangfold vi ikke kan klare oss uten hvis kirken skal ha rom for en mangfoldig menneskehet. Jeg er selvsagt klar over alle problemene involvert her, med kampen for sannhet og sunnhet i teologi og liv. Men perspektivet hører med. Er det for langt å spørre om det religiøse mangfold i verden og i vårt land også har noe å lære oss, om Gud har noe vesentlig å si oss ved å sende representanter fra andre religioner og kulturer til å leve i vår midte?

Med all sans for den rotløshet og forvirring som oppstår der hvor et forholdsvis enhetlig samfunn preges av økende pluralisme, kan vi kanskje slå fast at pluralismen er et uunngåelig stadium som kan være berikende og skapende. Kanskje vi må spørre oss selv om ikke mangfoldet nettopp er en del av tilværelsens grunnmønster, mer skapende enn homogenitet og uniformering. Ikke minst i en tid hvor mange krefter forsøker å samle verden i maktbløkker og imperier under ideologier og autoritære systemer: pluralismen kan være en beskyttelse mot de totalitære tendenser både i religion og politikk. Den ene Gud er mangfoldets Gud.

Kirken har i løpet av de siste årene markert seg som en av de sterkeste støttene til religiøs og etnisk pluralisme i Norge. Selv om det er klare bibelske forbilder i kirkens støtte til innvandrere og asylsøkere, er det faktisk ganske bemerkelsesverdig. Kan vi si det så sterkt at kirken har spilt en profetisk funksjon, og for en gangs skyld har klart å få klargjort at «evangelisk» ikke bare betyr en viss fromhetstype eller læremessig troskap mot den evangelisk-lutherske religion, men noe mer grunnleggende: et liv i overensstemmelse med evangeliet, hvor Mesterens grensesprengende liv og budskap omsettes i konkret handling. Kirken

har her klart stilt seg på livets side, på menneskets side, mot alle som forsøker å holde Norge rent for andre raser og fremmede kulturer, religioner og skikker. Det grunnleggende motivet er nestekjærlighet, solidaritet, sansen for rettferd, men konsekvensene er samtidig et entydig ja til pluralismen. Med åpne øyne har kirkens ledende menn og kvinner sagt at vi ønsker å være med på å skape et Norge hvor andre religioner og kulturer får livsrom og vekstmuligheter.

Jeg er ikke i tvil om at det i annen omgang vil bane veien for en helt annen sans for mangfoldet også i andre sammenhenger, og tvinge kirken til å gjennomtenke på ny hva det betyr å være den dominerende religiøse kulturbærer i et land. For på tross av alle tendenser i retning av avkristning og sekularisering er det liten grunn til å tro at kristendommen ikke vil være den dominerende religiøse tradisjonsbærer. Og jeg er overbevist om at det i visse situasjoner kan komme til å sette kirken i et motsetningsforhold til en god del av befolkningen, kanskje det også kan skape store spenninger innen kirken.

Hvilken spenning? På den ene siden står livets grunnleggende forpliktelser: å være sin nestes vokter og bror, å gi livsrom og vekstmuligheter til de fremmede. Disse forpliktelsene kan på den annen side komme til å støte sammen med andre instinktive behov: selvpopp-holdelsesdriften, behovet for å beskytte det gode liv, vår egen tro og tradisjon mot andre, behovet for å bygge bolverk mot det fremmede. Det er vel ikke det som sies akkurat nå, men i en krisesituasjon, når det begynner å røyne på, når de ikke bare nøyer seg med de jobbene vi ikke vil ha, når familietradisjoner og kvinneroller støter sammen, når de fremmede oppleves som splittende fremmedelementer eller formidlere av politisk uro. Vil ikke da mange forlange at kirken nå må ta ansvar for den tradisjonen den har fått seg overgitt? Skulle ikke kirken ta vare på det nedarvede, holde de nasjonale verdier i ære, gjenopprette Norge som et kristent land? Kan kirken komme til å stå i motsetning til det mange mener den burde gjøre som tradisjonsbærer: å beskytte den nasjonale religiøse arven?

Hvordan forholder vi oss til denne sammenhengen mellom nasjonal identitet og kristen tradisjon, norskdom og kristendom? For vi ønsker da å gjøre Norge til – eller bevare Norge som – et kristent land? Ønsker vi ikke at kristendommen skal være fundamentet i norsk samfunnsliv, oppdragelse, lovgivning, i folkereligiøsiteten? Hva med kirkens kall til å forkynne evangeliet, vi kan da ikke gi det på båten? Selvsagt ikke, men det er kanskje ikke alltid en direkte sammenheng mellom evangeliet og norskheten, eller mellom ønsket om at troen skal vekkes i folket og drømmen om at kirken skal bli en maktfaktor i samfunnet.

Før vi tar en liten runde ut i verden vil jeg gjerne vri litt på spørsmålet ved å presentere en drøm mange bærer på: Norsk og vestlig kultur er nå blitt så oppløst og så forvirrende at folk begynner å lengte tilbake til noe fast. Sekularisering og moralsk oppløsning er i ferd med å skape et åndelig vakuum. Alternativ religiøsitet og New Age er symptomer på en åndelig lengsel. Når folk oppdager at de nyreligiøse drømmer ikke et slitesterke, vil de søke tilbake til sine røtter. Rotløsheten og gudslengselen vil lede over i en kristen vekkelse av uante dimensjoner. I tillegg til dette: nærværet av innvandrende muslimer og buddhister vil gjøre nordmennene mer bevisst på deres egne nasjonale arv. Innvandrenes markering av deres identitet vil få nordmenn til å markere sin identitet. Kirken vil igjen bli et åndelig fundament. Det blir en ny kristianisering av samfunnet.

Det lyder kanskje litt rosenrødt, men kan saktens ha en snev av realisme i seg. Ønsker vi det? Ønsker vi et kristent Norge? Vi gjør kanskje det, men det kommer an på hva vi mener med et «kristent» Norge. Selvsagt ønsker jeg at folk skal vende tilbake til en levende tro, bli seg bevisst sin tradisjon. Selvsagt ønsker jeg at kristen tro og moral skal forme samfunnet, fordi jeg tror de står på livets side, på menneskets side. Men det er samtidig noe som gjør meg redd med tanke på hva kristianisering av samfunnet kan bety. Med all min sans for det norske – etter 16 år i Japan har jeg oppdaget ganske grundig hvor dypt mine norske røtter stikker – er jeg ikke så sikker på at kombinasjonen av nasjonalfølelse og kristendom har livets rett. Den må i alle fall gå sammen med en skarp kritisk bevissthet hvis den ikke skal bli ekskluderende, og historien har vist oss at det ikke skal så mange aksentforskjvninger til før den forvrenses til kristentroens motsetning.

La oss ta en liten runde til andre land. Jeg begynner i Japan hvor jeg selv har levd de viktigste årene i mitt voksne liv. Her er kirken en liten minoritet på 1% av befolkningen, og har måttet kjempe for å ikke bli brennemerket som unasjonalt fremmedelement. Etter nederlaget i 1945 ble det et absolutt skille mellom religion og stat. Religionen (både shinto og buddhisme) hadde vært så identifisert med nasjonalisme og militarisme at sammenblandingen av religiøs og politisk makt ble sett på som en trussel mot demokrati og religionsfrihet. Der er ingen religionsundervisning i skolen, der er absolutt forbud mot offentlig støtte til religiøse formål eller mot religiøs aktivitet i offentlig sammenheng.

Problemet er at dette er i ferd med å brytes. Ikke minst på lokalplanet ser man igjen og igjen at politikere bevilger penger til religiøs aktivitet eller offentlig deltar i religiøse seremonier. Statsledere går til nasjonalhelligdommen for å ære de døde som nå er opphøyet til guder i det

shintoistiske panteon. Gamle myter og religiøst materiale kommer inn i skolebøkene. Folk synes stort sett det er i orden, men noen protesterer. Ikke minst de kristne, som ser alt dette som tegn på en økende nasjonal bevissthet, økende militarisme, og en økende fare for religionsfriheten.

Jeg har gjort ganske grundige studier av forholdet mellom buddhister og kristne i Japan. Og det er både underlig og tankevekkende å se hvorledes en universell religion som buddhismen – som har et budskap som går på tvers av alle landegrenser – ikke bare tilpasser seg det japanske samfunn, men ganske bevisst definerer seg som en nasjonalistisk religion. Helt fra kristendommen første gang ble forkynt i Japan på 1500-tallet, har buddhismen kritisert kristendommen som et fremmedelement som truet det nasjonale samhold. De kristne kjempet desperat for å overbevise japanerne om sitt nasjonalistiske sinnelag – de var til tider svært patriotiske – men møtte stadig påstanden om at det var buddhismen (og selvsagt shinto) som holdt nasjonen sammen. Buddhismen var sementen som holdt stenene i det nasjonale byggverk sammen. Buddhismen og nasjonalismen var vevnad og renning i den store nasjonale billedvev. Omkring århundreskiftet var det tydelig at buddhismen sto i fare for å miste denne rollen. Ledende buddhister sto i samlet fylking for å beskytte sin posisjon og sine privilegier: i det offentlige liv, i politisk sammenheng, i sosialt arbeid (bl.a. fengselsvesenet), mot kristendommen som for all del ikke måtte få legal anerkjennelse.

De kjempet på vikende front, og sett i ettertid har jeg ikke møtt én buddhistisk historiker som ikke rister på hodet over buddhistenes forblindede kamp for å bevare sine nedarvede privilegier. Det var faktisk den nye situasjonen som oppsto da de mistet sine privilegier at noen av de viktigste reformbevegelsene fikk styrke. For meg har dette vært en stadig påminnelse, et gnagende spørsmål om det kanskje er noe av den samme kamp norske kristne kjemper når vi vil bevare de nedarvede privilegiene i skole og samfunn.

La oss gå til andre land hvor økende religiøs innflytelse i samfunnet – særlig når det går sammen med den nasjonale bevissthet hos en majoritet av befolkningen – kan skape problemer for andre grupper. India er et typisk eksempel. Det ble opprettet som en sekulær stat, blant annet for å hindre religiøse konflikter og beskytte den religiøse frihet. Hinduismen er ikke enerådende i India. Det er f.eks. mange flere muslimer i India enn i alle de arabiske land tilsammen, og det er mange andre religiøse minoriteter, bl.a. kristne og sikher. Men man observerer tydelige tendenser til favorisering av hinduismen, med medfølgende diskriminering av muslimer, kristne og sikher.

Eller ta Pakistan, hvor islamiseringen har vært ganske sterk. Vi oppfatter ikke islamisering eller hinduisering som noen fordel for en demokratisk utvikling. Vi behøver ikke engang nevne islamiseringen og fundamentalismen i Iran og tendenser i andre land. Eller for å gå til vår egen del av verden. Hva betyr kristianisering av samfunnet i USA? For de fleste av oss, og for mange kristne, er det ikke noe ideal. Det er drømmene til Falwell, Pat Robertson og presidenter som appellerer reaksjonære grupper. Kristianisering er ikke bare visse hjertesaker som bønn i skolen og anti-abortkamp, men går sammen med idealer om et sterkere Amerika, «a nation under God», dødsstraff, en økonomisk stormakt som med stolthet og selvrespekt dirigerer verdenspolitikken, med våpen og med en dollar som har den blasfemiske påskrift «In God we trust».

La oss for all del ikke stikke under stol at nasjonalismen i mange sammenhenger spiller en skapende rolle. Religion og nasjonalisme har inngått viktige allianser for å nå frigjøring, selvrespekt, selvstendighet, rettferd. Det har skjedd i mange asiatiske og afrikanske land. Det har vært perioder i vårt eget folk da kristendommen var en vesentlig faktor i den nasjonale selvstendigjørelse. Stikkord som nasjonalromantikk, grundtvigianisme og folkehøgskoletradisjon, 17. mai og olsok og okkupasjonstid, målsak og avholdssak og venstre skal bare her nevnes for å antyde endel av de alliansene som var viktige i vårt folks liv. Men de er ikke entydige, og kunne fort forvrenses til nasjonal selvgodhet, sjåvinisme og nasjonal overlegenhetsfølelse. Det er knapt noen overdrivelse å si at Nasjonal Samling var en idealistisk perversjon av idéer som også ble fremmet av fremtredende representanter for norskdom og kristendom.

Drømmen om kristendommen som en avgjørende maktfaktor i folkets liv kan kanskje best oppfylles uten at kirken blir for nasjonal, uten statsapparatet i ryggen, uten alle de nedarvede privilegier og rettigheter. Jeg vet ikke riktig hvordan det skal skje, men erfaringer fra andre land kan være en påminnelse om at sammenblandingen av religion og nasjonalisme og statsapparat har innebygde farer som kan true både kirkens frihet og andres frihet.

* Innlegg på temadag om «Innvandring som teologisk utfordring», 1988.

Notto R. Thelle, f. 1941, cand. theol. TF 1965, dr. theol. 1983. Misjonsprest i Japan (Østasiamisjonen/Buddhistmisjonen) 1969–1985, professor i misjonsvitenskap og økumenikk (TF) 1986–.

National identity and religious pluralism

Originally presented at a seminar on “Immigration as a theological challenge”, the article primarily deals with the problematic combination of nationalism and religious heritage. The wish to preserve or to revive the Christian heritage of the nation may have negative consequences for religious freedom, leading to a Christianization that has similarities with the often criticized Islamization or Hinduization in other countries.